

Administracja publiczna a bezpieczeństwo migrującej społeczności lokalnej pogranicza polsko-rosyjskiego

Dariusz Jurczak, *Olsztyn Higher School (Olsztyn, Poland)*

E-mail: dariusz_jurczak@wp.pl

ORCID ID: 0000-0002-7078-3085

Anatolii Kibysh, *Kaliningrad Branch of the SPGAU (Polessk, Russia)*

E-mail: ast39@yandex.ru

ORCID ID: 0000-0003-3548-9574

Streszczenie

Artykuł przedstawia administrację publiczną w kontekście bezpieczeństwa migrującej społeczności lokalnej pogranicza polsko-rosyjskiego. Autorzy pokazują administrację publiczną w badaniach socjologicznych, jak też bezpieczeństwo społeczności lokalnej, które związane jest z migracją. Kluczowym dla prezentowanego artykułu jest zarys projektu badawczego, w którym wiodącą rolę odgrywają przedstawiciele administracji publicznej kształtujący poczucie bezpieczeństwa mieszkańców badanego regionu. Celem projektu jest poznanie szeroko pojętych uwarunkowań związanych z wpływem administracji na bezpieczeństwo mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego oraz obwodu kaliningradzkiego. W niniejszym artykule zostały przedstawione wyniki badań pilotażowych.

Słowa kluczowe: administracja publiczna, bezpieczeństwo, migracja, społeczność lokalna, pogranicze polsko-rosyjskie, województwo warmińsko-mazurskie, obwód kaliningradzki

Public administration and security of the migrating local community of the Polish–Russian borderland

Abstract

The article presents public administration in the context of security of the migrating local community of the Polish-Russian borderland. The authors present public administration in sociological research, as well as social security of the local community, which is associated with migration. The most important issue in this article is the outline of the research project, in which representatives of public administration play a leading role in creation of the sense of security of the inhabitants of the studied region. The aim of the project is to determine the conditions related to the administration's

influence on the safety of the inhabitants of the Warmia-Mazury Province and the Kaliningrad Region. The outcomes of the preliminary research are presented in this article.

Keywords: public administration, security, migration, local community, Polish-Russian borderland, Warmia-Mazury Province, Kaliningrad Region

Tematem artykułu jest bezpieczeństwo migrującej społeczności lokalnej na pograniczu polsko-rosyjskim oraz rola, jaką odgrywa w owym bezpieczeństwie administracja publiczna. Zagadnienie administracji publicznej jest złożone, i niemożliwe wydaje się głębokie wejście w tę problematykę. Rola, jaką odgrywa administracja publiczna w migracji społeczności pogranicza polsko-rosyjskiego, stała się przyczynkiem do podjęcia badań naukowych. Realizacja badań spotkała się z licznymi wyzwaniem z uwagi na złożoność funkcjonowania szeroko pojętej administracji samorządowej.

Duże wyzwanie stoi przed administracją szczebla lokalnego w działaniach zmierzających do ograniczania migracji mieszkańców z terenów pozbawionych miejsc zatrudnienia, szczególnie po wzrastającym bezrobociu w okresie pandemii COVID-19. Kolejnym problemem dla administracji publicznej, która czyni szereg zabiegów ograniczających proces migracji społeczności pogranicza, jest kwestia: jak zapobiegać tym problemom społecznym w przyszłości? Na to pytanie i szereg innych postara się odpowiedzieć projekt badawczy, który został przygotowany w Katedrze Administracji Olsztyńskiej Szkoły Wyższej.

Celem artykułu jest ukazanie wpływu administracji publicznej na bezpieczeństwo migrującej społeczności zamieszkującej północno-wschodnią część pogranicza polsko-rosyjskiego, czynników i zależności warunkujących odpływ mieszkańców z regionu.

Administracja publiczna – ujęcie teoretyczno-empiryczne

Od starożytnych czasów przejawy administrowania uwidaczniały się w ślad za postępiami cywilizacji, podobnie jak dziś. W niniejszym badaniu spojrzenie na rozwój administracji zostanie dokonane z perspektywy socjologii i nauki o bezpieczeństwie. Administracja zostanie wyodrębniona, opisana i zbadana tak, jak się kształtowała czy kształtuje. Zaproponowane ujęcie socjologiczne – tworząc obraz interdyscyplinarny badanego wycinka rzeczywistości – stanowi wyraz rzetelności i obiektywności prowadzonej analizy.

W literaturze przedmiotu administrację analizowano wielokrotnie z perspektywy nauk historycznych. W niniejszym artykule badania nad administracją będą prowadzone ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny bezpieczeństwa społecznego, jednostkowego, a także poczucia bezpieczeństwa mieszkańców (Jurczak, Kibysh 2019; s. 92).

Dziś w ujęciu socjologicznym oraz nauki o bezpieczeństwie należy tak badać administrację publiczną, by analizować i opisywać najistotniejsze jej cechy przedmiotowe, które łącznie czynią z administracji zjawisko osobne, całościowe i swoiste; zjawisko trwałe i w istocie podlegające z biegiem czasu niewielkim tylko modyfikacjom (Boć 2004; s. 8). Trzeba by też tak definiować wyodrębnione zjawisko, by nie narażać się na potrzebę definicji dodatkowych. Wyróżnianie administracji powinno obejmować przedmiot na tyle

szeroko, by nie zostały poza nim takie przedsięwzięcia, które są uznane za administrację, w jakiejś przyjętej metodzie opisu. „Należy pamiętać o potrzebie dostosowania pojęcia administracji do całości okoliczności politycznych, ustrojowych i społecznych, panujących w danym czasie i miejscu” (Boć 2004: s. 8). I choć elementy te są raczej mobilne, podstawowa konstrukcja administracji jest raczej trwała. Istotna jest również metoda poszukiwania określenia „administracja”. Czego jednak mamy szukać? Wszechstronnego opisu zjawiska czy granic dzielących je z innymi zjawiskami społecznymi?

Socjologiczne ujęcie administracji preferowali w nauce szczególnie autorzy włoscy, z których Alessi w 1996 roku zdefiniował administrację publiczną jako bezpośrednią i konkretną działalność, którą przez czynności rzeczywiste realizuje się konkretne cele bezpieczeństwa, postępu i dobrobytu zbiorowości, a Zanobini widzi w administracji publicznej praktyczną działalność, którą państwo podejmuje bezpośrednio dla ochrony interesów publicznych stanowiących jego naturalne cele czy inne szczególne cele uznane za wymagające ochrony (Boć 2004: s. 9).

Rządzenie jest sprawą praktyczną. Oceniane jest przez pryzmat efektywności. Stąd też administracja publiczna jako główny instrument sprawowania władzy jest zjawiskiem wielowymiarowym (Zieliński 2018: s. 26). Zgodnie z definicją Zielińskiego, administracja powinna działać w granicach prawa. Jej służalczość wobec zaspokojenia społecznych potrzeb zbiorowych wymusza złożoną formułę jej budowy, różnorodności przyjmowanych wobec niej (ale i przez nią) rozwiązań normatywnych, instytucjonalnych, kadrowych (Rydlowski 2009: s. 9). W konsekwencji mamy do czynienia z rozbudowanymi strukturami działającymi na szczeblu centralnym i terenowym, opartymi na centralistycznych i samorządowych powiązaniach, skupiającymi wiele podmiotów, zatrudniającymi dużo zespołów urzędniczych, o odpowiednich kompetencjach i środkach finansowych pozostających w ich dyspozycji (Zieliński 2018: p. 26–27).

We współczesnej rosyjskiej literaturze naukowej istnieje różnorodność podejść do rozumienia pojęć „administracja” i „administracja publiczna”, co czasami prowadzi do sporów dotyczących treści i użycia tych terminów.¹ Opierając się na rozumienie administracji publicznej jako swoistego systemu stosunków społeczno-państwowych, przyjmijmy za podstawę najlepiej odpowiadającą jej interpretację: jako jednej z form działalności państwa, wyrażającej się w praktycznej realizacji ustaw i w organizacji relacji społecznych

¹ Wyróżnia się cztery tradycje koncepcyjno-politycznej analizy administracji publicznej:

- 1). Podejście strukturalno-funkcjonalne (przedstawiciele tej myśli: G. Almond, K. Deutsch, E. Durkheim, D. Easton, G. Kelsen, K. Marks, R. Merton, T. Parsons, P. Sorokin, i inni);
- 2). Interpretacje instytucjonalno-normatywne (H. Arendt, M.I. Bajtin, I.N. Homerov, V.J. Lubashitz, A.F. Mały, D. North, J. Wallis, V.E. Chirkin);
- 3). Polityczne, socjologiczne i nauki o państwie, zorientowane na zrozumienie administracji publicznej jako swoistego systemu stosunków społeczno-państwowych (N.N. Aleksiejew, P. Blau, N. Łuman, G.W. Malcew, L.S. Mamut, A.J. Mordovcev, A.I. Ovchinnikov, W.A. Podoroga, V.F. Khalipov, E.V. Khalipova, O.V. Kharchordin, E. Jünger, i inni);
- 4). Władza państwowa jest traktowana albo jako pewien rodzaj racjonalności politycznej (J. Agamben, M. Weber, P. Bourdieu, K. Crouch, M. Foucault i in.), albo jako społeczno-psychologiczna instalacja (Bertrand de Jouvenel, I. A. Iljin, M. N. Korkunov, L. I. Petrażycki, I. L. Solonevich, i in.), albo jako masowy polityczny obraz (rzeczywisty lub wirtualny), prezentacji, symulacji, archetypowej zabudowy itp. (G. Baudrillard, D. W. Nowak, I. A. Isajew, J. Evola, M. Eliade, J. Ellul) aktorów organizujących społeczno-polityczne działania oraz procesy instytucjonalizacji przestrzeni administracji publicznej.

w celu zabezpieczenia interesów państwowych i prowadzonej przez państwo polityki (Khalipov, Khalipova 1996).

Każde określenie administracji z osobna i wszystkie określenia razem odpowiadają łącznie lub wybiórczo na zestaw pytań dotyczących:

- a) podmiotu działania,
- b) celu działania,
- c) przedmiotu działania,
- d) cech działania, a zwłaszcza sposobu działania,
- e) adresata działania (Boć 2004: s. 8).

Odpowiedzi na wskazane pytania, jako elementy składowe spotykanych w literaturze definicji administracji, występują w poszczególnych ujęciach w różnej kolejności, zmiennym akcentowaniu, różnorodnym związku wewnętrznym, w swoistej rozbudowie i powinny być dostosowane do celu rozwiązań (Jurczak, Kibysh 2019: s. 93).

Tradycyjnym oczekiwaniem adresowanym do zawodowych urzędników administracji publicznej – nie mając na myśli wymiaru sprawiedliwości – jest neutralność polityczna: niezależnie od tego, która partia rządzi, urzędnicy publiczni powinni realizować jej politykę z równą kompetencją i gorliwością. W dobrej administracji podwładni są w stanie udzielić swoim zwierzchnikom rad, które nie będą się im podobać, a czasem odmówić wykonania poleceń wymagających działań naruszających prawo (Pope 2000: s. 108; Kamiński 2008: s. 53–54). Taki stan można osiągnąć, gdy zapewni się urzędnikom z mianowania minimum ochrony przed arbitralnością decyzji polityków, zawdzięczających pozycje wyborcom. Zakłada to niezależność polityki personalnej oraz decyzji o zatrudnieniu i awansach od kryteriów politycznych, a szerzej od względów partykularnych (koneksje partyjne, rodzinne, znajomości lub przekupstwo)². Zbliżenie się do ideału wymaga tak wysokiego poziomu kultury politycznej, że rzadko udaje się to nawet w krajach o długiej tradycji rządów demokratycznych. Od upolitycznienia nie jest całkiem wolna ani administracja niemiecka, ani szwedzka, nie wspominając o francuskiej (Peters 1999: s. 163–178; Kamiński 2008: s. 54).

W administracji europejskiej apolityczność starano się osiągnąć, zapewniając stałe zatrudnienie wyższym urzędnikom w ramach, na przykład, korpusu służby cywilnej lub udzielając innych gwarancji pewności zatrudnienia. Pozwalało to oddzielić funkcje z wyboru (polityczne) od funkcji z mianowania (administracyjne), czyli oddzielić decyzje dotyczące celów i metod ich osiągnięcia od samego procesu wdrażania. To rozwiązanie spełniło swoje zadanie, kiedy od administracji oczekiwano głównie, by działała zgodnie z formalnymi normami prawa i wewnętrznym regulaminem, nie zostawiając urzędnikom swobody decyzji. Funkcją administracji było wykonywanie czynności zgodnie z normą prawa. Do tej pory zresztą pozostawienie urzędnikom zbyt dużego zakresu arbitralności jest słusznie traktowane jako zagrożenie dla interesu publicznego. Za nieosiągalny wzorzec administracji doskonałości uznawany był przez długi czas typ idealny biurokracji Maxa Webera. Można jedna postawić pytanie, czy i w jakim stopniu, w warunkach jako-

² Szerszy katalog został przedstawiony w publikacji: Kamiński 2008: s. 54.

ściowych i ilościowych przemian w strukturach państwa, model ten pasuje do potrzeb współczesności?

Należy zaznaczyć, iż dużo się zmieniło. Państwo ewaluowało nie tylko w kierunku wzrostu udziału urzędników administracji publicznej wśród ogółu zatrudnionych oraz dramatycznego wzrostu udziału budżetu państwa w PKB, ale nastąpiło znaczne rozszerzenie zakresu funkcji oraz aktywności działań administracyjnych. Tę funkcję można kojarzyć ze wzrostem roli administracji jako uczestnika procesu tworzenia programów politycznych. Nasilenie tej tendencji nastąpiło wraz z powszechnie przyjętą, choć w różnych krajach w różnym stopniu, ideą „państwa dobrobytu”. Efektem takich działań stało się zagęszczenie przestrzeni działania administracji publicznej. Rządy państw zmieniają kurs polityki, wprowadzając nowe programy, stawiając urzędnikom administracji nowe wymagania, tj. stawiając na zdolności, kwalifikacje oraz kreatywność. Można stwierdzić, iż administracja publiczna i jej urzędnicy stanęli wobec nowych wyzwań i oczekiwań (Jurczak, Kibych 2019: s. 94).

Bezpieczeństwo społeczne a migracje

Nauki społeczne stanowią odwzorowanie potrzeb społecznych w teorii problemu (Chojnacki 2011: s. 89). Bezpieczeństwo społeczne jest związane z taką potrzebą i dlatego powinno być obiektem i przedmiotem badań naukowych. Celem badań ma być dostarczenie wiedzy pomagającej wyjaśnić, ocenić i zrozumieć, jak zagrożenia społeczne wpływają na bezpieczeństwo podmiotu (a bezpieczeństwo społeczne – na migrację). Bezpieczeństwo społeczne jest problemem zdeterminowanym oczekiwaniami społecznymi realizowanymi w ramach systemu bezpieczeństwa państwa. Opisuje, diagnozuje i monitoruje zagrożenia społeczne pod kątem ich wpływu na bezpieczeństwo państwa. Jest istotnym składnikiem szerszego pojęcia, tj. bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo społeczne zajmuje się relacjami: zagrożenia społeczne i ich wpływ na bezpieczeństwo państwa (w naszym przypadku: działanie administracji publicznej i jej wpływ na bezpieczeństwo migrujących mieszkańców regionu Warmii i Mazur i obwodu kaliningradzkiego).

Potrzeba bezpieczeństwa to cecha człowieka sprowadzająca się do unikania sytuacji zagrażających jemu i jego dobrom w relacji z otoczeniem. Są to sytuacje dwojakiego rodzaju: (1) wiążące się z brakiem możliwości zaspokojenia potrzeb ludzkich; (2) wiążące się z niemożliwością normalnego funkcjonowania psychofizycznego i społecznego (Woźniak 2009: s. 226–227).

Do czynników zagrażających bezpieczeństwu człowieka zalicza się:

- brak stabilności i możliwości przewidzenia sytuacji, nienormalność sytuacji życiowej, brak uznania, akceptacji i życzliwości;
- antycypowanie braku pomocy, oparcia i solidarności;
- niedoświadczanie przyjaźni, brak kolegów, koleżanek i przynależności do podmiotów znaczących, świadomość ograniczoności własnych możliwości w zakresie ochrony swych dóbr;
- poczucie złej perspektywy i istnienia zagrożeń, brak powodzenia w życiu i działalności, brak sprawiedliwości, ładu i porządku;

- choroba, stany traumatyczne, nagłe zerwanie więzi z osobami bliskimi;
- poczucie utraty podstaw egzystencji, ostra rywalizacja w utrzymaniu godziwego statusu społecznego,
- przemoc, agresja i gwałt ze strony ludzi, niekorzystne i katastroficzne zjawiska przyrodnicze i konflikty (Woźniak 2009: s. 226–227; Świątkiewicz 2002).

Znaczące wydarzenia, do których dochodzi na całym świecie, coraz częściej związane są z międzynarodową migracją. Nie jest to oczywiście zjawisko nowe. W gruncie rzeczy ludzie od zawsze przemieszczali się w poszukiwaniu nowych możliwości lub uciekając przed nędzą, konfliktami i degradacją środowiska naturalnego (Castles, Miller 2011: s.19). Te ruchy ludności przybierają wiele postaci: ludzie migrują jako robotnicy fizyczni, wysoko wykwalifikowani specjaliści, przedsiębiorcy, uchodźcy lub członkowie rodzin wcześniejszych migrantów. Istotne są podziały klasowe – kraje docelowe rywalizują między sobą w ściąganiu migrantów wysoko wykwalifikowanych, oferując im korzystne zasady wjazdu i pobytu, podczas gdy robotników fizycznych i uchodźców często spotyka wykluczenie społeczne i dyskryminacja. Pojawiają się nowe formy mobilności:

- migracje emerytalne,
- przemieszczanie się w poszukiwaniu lepszego (lub po prostu innego) stylu życia,
- migracje wielokrotne lub cyrkularne (Castles, Miller 2011: s. 21).

Niektóre osoby podróżują jako turyści, z zamiarem sprawdzenia ewentualnych miejsc docelowych dla migracji, w związku z czym zatarciu ulega także różnica między migracją a turystyką. Ostatecznie wielu migrantów, bez względu na to, czy początkowo mieli zamiar wyjechać tylko na pewien okres, czy na stałe, staje się osiedleńcami. Tworzą się sieci migracyjne, łączące obszary pochodzenia i tereny docelowe, które wywołują poważne zmiany w każdym z nich. Skutkiem migracji może być przeobrażenie struktur demograficznych, ekonomicznych i społecznych, a także zastrzyk nowej różnorodności kulturowej, która często stawia pod znakiem zapytania tożsamość narodową (Castles, Miller 2011: s. 21).

Występujące zjawiska zmieniają całe społeczeństwa, a tym samym społeczności etniczne. Procesy migracji stwarzają możliwości przekraczania granic państwowych. Równocześnie procesy zwiększonej ruchliwości przestrzennej wpływają na ruchy migracyjne ludności (Jurczak 2009: s. 253). Powstaje pytanie: jaka jest skala i dynamika owej ruchliwości?

Przemieszczanie się ludności z miejsca na miejsce jest nieodłączną cechą ludzkości. Migracje zawsze miały związek z ważnymi zdarzeniami i procesami gospodarczymi, społecznymi, politycznymi. W historii ruchów migracyjnych można wyróżnić zróżnicowane przyczyny migracji związane z różnymi okresami historycznymi. Przyczyną przemieszczeń była konieczność zdobywania pożywienia, a także wojny, najazdy, podboje, które prowadziły do zajęcia nowych przestrzeni i środków do życia. Przemieszczenia były też konsekwencją wielkich odkryć geograficznych i towarzyszących im ekspansji terytorialnych. Migracje nabrały powszechnego i globalnego charakteru na całym świecie. Polacy również uczestniczą w nich od pokoleń (szerzej: Lalak 2007: s. 152).

O skali i charakterze mobilności zarobkowej decyduje w dużej mierze popyt na pracę imigrantów w krajach docelowych. Migracje zagraniczne mogą być uznane za ważny element strategii ekonomicznych gospodarstw domowych.

Należy podkreślić, iż migracja zarobkowa nie może być traktowana jako remedium na wszelkie problemy i nie zastąpi polityki rozwoju obszarów peryferyjnych. Międzynarodowa mobilność pracownicza pozwala generować pokaźne strumienie dochodów, ale wiąże się również z szeregiem negatywnych efektów, stawiając często pod znakiem zapytania funkcjonowanie społeczności lokalnych. Działania likwidujące niedoskonałości rynkowe nie tylko zmniejszają presję migracyjną, ale mogą dać bodźce do rozwoju (Kaczmarczyk 2005: s. 333–341).

Dość powszechna wydaje się wiedza o dużej skali odpływu Polaków za granicę (zwłaszcza po wstąpieniu kraju do Unii Europejskiej), a nawet o pewnej unikatowości tej migracji na tle innych państw europejskich, które w większości doświadczają stosunkowo niewielkiego poziomu migracji ludności, na ogół zresztą kompensowanego przez napływ cudzoziemców (szerzej: Lesińska, Okólski 2013: s.7).

Migracja ludności z Rosji także stanowi istotny problem dla władz, ponieważ za granicę wyjeżdża wykształcona młodzież, zamożni i odnoszący sukcesy ludzie, a przyjeżdżają nisko wykwalifikowani pracownicy z krajów byłego ZSRR. Łączna liczba byłych (i obecnych) obywateli Rosji, stale mieszkających za granicą, szacowana jest przez ekspertów na prawie 11 milionów ludzi (co stanowi 7% populacji Rosji). (*Skolko...* 2019).

Migracja jednak jest nie tylko reakcją na trudne warunki życia w ojczyźnie. Wiąże się także z poszukiwaniem lepszych szans i innego stylu życia. Przemieszczają się nie tylko ubodzy. Coraz większy jest przepływ osób między krajami bogatymi. Ponadto do zwiększenia skali migracji może prowadzić rozwój gospodarczy biedniejszych państw, zapewniający ich mieszkańcom potrzebne do przemieszczania się środki. Choć niektórzy migranci są ofiarami nadużyć i wyzysku, to jednak większość na migracji korzysta i dzięki mobilności ma szansę żyć lepiej. Mimo że warunki ich życia bywają trudne, to i tak migranci często wolą je od nędzy, niepewności i braku szans w ojczyźnie. Gdyby było inaczej, nie decydowaliby się na migrację (Castles, Miller 2011: s. 21–22).

Spółeczność lokalna

Lokalna społeczność jest małą zbiorowością, w której wszyscy dobrze się znają i dużo wiedzą o sobie nawzajem. Gromadzenie wiedzy dotyczącej danej jednostki rozpoczyna się w momencie urodzenia dziecka. Co więcej, w małej zbiorowości prawie wszyscy są ze sobą spokrewnieni. Osoba spoza społeczności lokalnej zawsze traktowana będzie jako „obcy”, ponieważ nie ma zaplecza dotyczącego ponadpokoleniowej więzi terytorialnej z mieszkającymi w sąsiedztwie krewnymi. Społeczność lokalną porównać można zatem do jednej, wielkiej rodziny.

Spółeczność lokalna cechuje się istnieniem charakterystycznej więzi społecznej, która bazuje na podobieństwie postaw emocjonalnych wobec terytorium i ludzi go zamieszkujących. Stosunki społeczne przybierają zatem nieformalną i osobową for-

mę. Problem określenia, kto jest kim i jakie role w zbiorowości pełni – nie występuje. Stosunkowo dokładnie określone są prawa i obowiązki, które wynikają w głównej mierze z kategorii takich, jak wiek, płeć czy pochodzenie. Zachowania jednostek są uważnie obserwowane i przebiegać powinny zgodnie z oczekiwaniami pozostałych członków zbiorowości. Kontrola społeczna wiąże się z szerokim zakresem świadomości, co powoduje zlewanie się wzorów i norm zachowań. Niezwykle skutecznie działa opinia społeczna. Co więcej, nie występuje duża rozbieżność w ocenie zachowań ludzi, ponieważ system wartości ulega ujednoczeniu, a wzory i normy zachowań stają się podobne. Co więcej, nieformalne i formalne stosunki społeczne zlewają się ze sobą oraz przeplatają. Nie występuje zdecydowany podział na formalne, rzeczowe i przedmiotowe traktowanie ludzi, albo podmiotowe, nieformalne i osobowe, jak jest to w przypadku społeczności wielkomiejskich (Castles, Miller 2011: s. 159–160).

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji społeczności lokalnej. W większości z nich, bardziej lub mniej rozbudowanych, występują trzy elementy stałe: interakcje społeczne, terytorium i więź psychiczna, która wyraża się w poczuciu wspólnoty z ludnością zamieszkującą dane terytorium oraz w postrzeganiu tego terytorium jako „naszego miejsca”. Dwa z wymienionych elementów są zbieżne ze składowymi definicji grupy jako mikrostruktury społecznej. Pomimo tego społeczność lokalna różni się od tak definiowanej grupy społecznej (Szacka 2003: s. 229).

O lokalnej społeczności mówić można jak o społeczno-przestrzennej strukturze tworzonej przez ludzi pozostających ze sobą w interakcjach społecznych oraz zależnościach w obrębie danego terenu i posiadających poczucie przestrzennej i grupowej tożsamości lub wspólny status jako część wspólnych więzi (Starosta 1995: s. 31; Szacka 2003: s. 229).

Niektórzy autorzy do wymienionych cech społeczności lokalnych dodają także „zdolność do podejmowania działań wspólnych na rzecz rozwiązywania nurtujących je problemów” (Starosta 1995: s. 30). Zdolność ta postrzegana jest jako zależna od wewnętrznej spójności społeczności lokalnych, na rzecz której działają systemy powiązań, instytucji i zależności w nich istniejące (Szacka 2003: s. 229).

W rosyjskiej literaturze naukowej również istnieje wiele definicji społeczności lokalnej (Uzdimaeva 2015; Demczuk 2019),³ m.in. społeczność lokalna jest postrzegana jako społeczność osób mieszkających na określonym terytorium i połączonych wspólnymi interesami w rozwiązywaniu problemów życiowych poprzez wykorzystanie i rozwój lokalnych zasobów materialnych i społecznych na zasadach samorządu (Uzdimaeva 2015).

Częściami składowymi społeczności lokalnej są podstawowe grupy pierwotne, a mianowicie rodzina i sąsiedztwo, zaś relacje pomiędzy jej członkami zazwyczaj mają charakter stosunków osobowych (Szacka 2003).

Pojęcie społeczności lokalnej odnosić się może w niektórych przypadkach do grup społecznych nie połączonych wspólną terytorialną. Nazwani tak mogą być przykładowo pracownicy jednego zakładu pracy. Mianem tym mogą być również określone grupy, które wspólnie wykonują pewne działania, np. studenci jednej uczelni, uczniowie jednej klasy,

³ Szerzej: w publikacji Natalii Demczuk (2019) przedstawiono wiele różnych definicji i koncepcji – zarówno rosyjskich, jak i zagranicznych.

obożu, itp. Niemniej jednak, zazwyczaj terminu „społeczność lokalna” używa się określając mieszkańców większych terenów (miasta, gminy) tudzież mniejszych (osiedla, wieś). Na każdym z tychże poziomów istnieją możliwości mobilizacji oraz współdziałania mieszkańców celem zaspokojenia potrzeb czy rozwiązania problemów (Świątkiewicz 2002: s. 34–35).

Analizując rozmaite zagrożenia – zwłaszcza te, które mogą budzić w jakiejś społeczności lokalnej lub w całym społeczeństwie uzasadnione zaniepokojenie, – należy zwrócić uwagę na to, czy i w jakim stopniu stają się one w danych zbiorowościach problemami społecznymi, i w zależności od oceny ważności danych problemów podejmować możliwie skuteczne działania. Oczywiście, najlepsze są takie przeciwdziałania, które eliminują przyczyny powstałych problemów społecznych, czyli usuwają zaistniałe zagrożenia. Jednak nie zawsze jest to możliwe. Jeśli nie można usunąć zagrożeń, trzeba przynajmniej zgromadzić środki, które są niezbędne do przezwyciężenia ewentualnych skutków danych zagrożeń. Bowiem dysponowanie takimi środkami daje ludziom poczucie bezpieczeństwa, nawet pomimo utrzymywania się istniejących zagrożeń (Fehler 2010: s. 309).

Zarys projektu badawczego i wyniki badań pilotażowych

Z wyzwaniem, powstałym w wyniku braku możliwości zatrudnienia w regionie warmińsko–mazurskim, eskalacji migracji zarobkowej mieszkańców regionu, działań administracji, – będzie musiał zmierzyć się realizowany w Katedrze Administracji w Olsztyńskiej Szkole Wyższej projekt badawczy pt. „*Administracja publiczna a bezpieczeństwo migrującej społeczności lokalnej pogranicza polsko–rosyjskiego*”⁴ W ramach współpracy międzynarodowej, do udziału w projekcie zaproszono m.in. wykładowców i studentów Kaliningradzkiej Filii Państwowego Uniwersytetu SPGAU (Polessk, Rosja).

Omawiany projekt oparty jest na spójnym i kompleksowym podejściu do badań, biorąc pod uwagę rolę, jaką odgrywa współczesne bezpieczeństwo w funkcjonowaniu administracji publicznej (podejście społeczne, pedagogiczne, demograficzne, prawne).

Celem głównym projektu jest poznanie szeroko pojętych uwarunkowań związanych z:

- wpływem działań administracji na bezpieczeństwo mieszkańców regionu warmińsko–mazurskiego oraz obwodu kaliningradzkiego,
- wpływem działań administracji publicznej na bezpieczeństwo migrującej społeczności pogranicza polsko–rosyjskiego,
- związkiem administracji publicznej z prowadzeniem profilaktyki resocjalizacji nieletnich sprawców czynów przestępczych w obwodzie kaliningradzkim, szeroko pojętą profilaktyką uzależnień,

⁴ Kierownikiem projektu badawczego jest dr Dariusz Jurczak – kierownik Katedry Administracji Olsztyńskiej Szkoły Wyższej. W projekcie biorą udział naukowcy także z innych ośrodków akademickich: Wyższej Szkoły Humanistycznej TWP w Szczecinie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II w Lublinie, Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego w Krakowie. Zastępcą kierownika projektu jest doc. dr Anatolii Kibysh – kierownik *Rosyjsko-Polskiego Centrum Kultury, Nauki i Edukacji* przy Kaliningradzkiej Filii SPGAU (Polessk, Rosja). W prowadzeniu badań uczestniczą i przygotowują narzędzia badawcze studenci *koła naukowego administracji* Olsztyńskiej Szkoły Wyższej – Filia Wydział Zamiejscowy w Kętrzynie, a także Wydziału Nauk Humanistyczno–Społecznych OSW w Olsztynie.

- wpływem rodziny na migrację zarobkową,
- rolą mediów społecznościowych w kształtowaniu bezpieczeństwa regionu warmińsko-mazurskiego oraz obwodu kaliningradzkiego.

Bezpieczeństwo rozpatrywane jest w kontekście współpracy międzynarodowej, współdziałania przedstawicieli administracji regionu warmińsko-mazurskiego i obwodu kaliningradzkiego z mieszkańcami.

Hipoteza główna projektu badawczego zakłada, iż działania administracji publicznej wywierają istotny wpływ na poczucie bezpieczeństwa migrujących mieszkańców regionu. W związku z tym niezwykle ważne jest zbadanie świadomości i opinii mieszkańców regionu warmińsko-mazurskiego oraz obwodu kaliningradzkiego:

- w jaki sposób mieszkańcy reagują na najważniejsze wydarzenia związane z działaniem administracji na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa, ograniczania migracji zarobkowej mieszkańców regionu warmińsko-mazurskiego?
- jak reagują media społecznościowe na działania administracji publicznej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom?
- jaka jest reakcja mieszkańców obwodu kaliningradzkiego na prowadzenie profilaktyki resocjalizacji nieletnich sprawców przestępstw?

Ważne miejsce w badaniach zajmują również problemy edukacji i wychowania obywatelskiego, a także trendy postaw i opinii wobec zmian i kierunków działania administracji publicznej na rzecz bezpieczeństwa.

Omawiany projekt ma charakter interdyscyplinarny, dlatego do udziału w nim zaproszono przedstawicieli nauki z różnych dyscyplin naukowych (socjologii, pedagogiki, ekonomii, prawa, nauki o bezpieczeństwie), a co najważniejsze – studentów uczelni, które po podpisaniu stosownych porozumień o współpracy stały się uczelniami partnerskimi, realizującymi wspólne badania naukowe.

Realizację badań rozpoczęto w maju 2019 roku na spotkaniu koła naukowego w Olsztynie. Zastosowano badanie pilotażowe, które ma służyć do zweryfikowania opracowanych narzędzi badawczych. Badaniem pilotażowym objęto 100 mieszkańców regionu warmińsko-mazurskiego (z którymi przeprowadzono badania ankietowe w oparciu o kwestionariusz ankiety) oraz 10 burmistrzów/wójtów (z którymi przeprowadzono indywidualne wywiady pogłębione). Przy użyciu tych samych narzędzi badawczych przeprowadzono badania w obwodzie kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, z pewnymi jednak modyfikacjami uwzględniającymi osobliwości lokalne. Uzyskane wyniki badań pozwolą na ocenę i weryfikację narzędzi badawczych (kwestionariusza ankiety, dyspozycji do wywiadu pogłębionego) oraz wytyczą kierunek dalszego postępowania badawczego.

Poniżej przedstawiono niektóre z uzyskanych wyników badań pilotażowych.

Wyniki badań pilotażowych w województwie warmińsko-mazurskim

Hipoteza główna nie znalazła całkowitego potwierdzenia w badaniach. Może o tym świadczyć chociażby fakt, iż około 2/3 badanych (72,8%) wyraziło negatywną opinię o lokalnej administracji w sprawie udzielania wsparcia dla osób migrujących.

W próbie badawczej wzięto udział 100 osób. Respondentów zapytano: *jakie są najczęstsze powody migracji lokalnej?* 90% spośród badanych wskazało bardziej opłacalną pracę; 60% – poprawę komfortu życia; 37% ankietowanych stwierdziło, iż lepsze warunki socjalne; 11% – brak miejsc pracy w regionie; 10% – korzystniejszy system podatkowy; 8% – lepsze perspektywy rozwoju zawodowego (badani mieli możliwość udzielenia kilku odpowiedzi na pytanie).

Kolejne pytanie brzmiało: *czy osoby planujące wyjazd z kraju mogą liczyć na wsparcie lokalnej administracji?* „Nie” – odpowiedziało aż 72,8% respondentów, a tylko 27,2% udzieliło pozytywnej odpowiedzi.

Następne pytanie: *jakich form wsparcia mogłyby udzielić urzędy gminy, powiatu, województwa by ograniczyć migrację społeczności z regionu warmińsko-mazurskiego?* Odpowiedzi były następujące: czynności zmierzające do zwiększenia liczby miejsc pracy – 62%; organizacja szkoleń podnoszących kwalifikacje zawodowe – 46%; działania zmierzające do zwiększenia ilości mieszkań socjalnych – 36%; organizacja spotkań doradztwa zawodowego – 20% (badani mieli możliwość udzielenia kilku odpowiedzi na pytanie).

Przeprowadzone badania pilotażowe pokazały, jak istotne są problemy w zakresie wsparcia i stworzenia przez administrację publiczną odpowiednich warunków do funkcjonowania społeczności lokalnej. Uzyskane odpowiedzi pozwoliły także na zweryfikowanie narzędzi badawczych przed rozpoczęciem badań zasadniczych. Ponadto do narzędzi badawczych włączono teraz pytania związane z wpływem pandemii COVID-19 na migrację badanej społeczności. Pozwoli to m.in. na szersze spojrzenie na poczucie bezpieczeństwa badanych.

Wyniki badań pilotażowych w obwodzie kaliningradzkim

W obwodzie kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej wstępnymi badaniami objęto 60 mieszkańców regionu w różnym wieku, co pozwoliło na stworzenie pewnego wglądu w nastawienia lokalnej społeczności obwodu kaliningradzkiego wobec problemów migracji i zapewnienia bezpieczeństwa społecznego.

Odpowiadając na pytania kwestionariusza, tylko 20% badanych wyraziło chęć opuszczenia kraju i osiedlenia się za granicą. 80% woli zostać w swoim miejscu zamieszkania.

Należy zauważyć, że 55% ankietowanych rozważa możliwość regularnych wyjazdów za granicę na okres od 3 dni do kilku lat w celu turystyki lub tymczasowych zarobków, ale tylko 10% z nich wyraziło chęć wyjazdu na stałe. 45% respondentów uznało za niepotrzebne wyjazdy za granicę lub odmówiło odpowiedzi na to pytanie. Ponad połowa ankietowanych również nigdy nie myślała o przeprowadzce do innego regionu Rosji i woli mieszkać i pracować w obwodzie kaliningradzkim.

Wśród głównych przyczyn migracji ludności z obwodu kaliningradzkiego respondenci na pierwszym miejscu postawili lepszą pracę z wysokimi wynagrodzeniami (26%). Inne powody: lepsze warunki socjalne – 20%; perspektywy rozwoju zawodowego – 17%; poprawa komfortu życia – 15%; skuteczniejszy system podatkowy, krewni mieszkający

zagranicą oraz brak miejsc pracy w regionie – po 6%; bardziej rozwinięta kultura i bardziej przyjazna administracja – po 2%.

Mieszkańcy obwodu kaliningradzkiego odpowiadali również na pytanie o wybór miejsca zamieszkania w przypadku wyjazdu na pobyt stały za granicę. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że Polska jest rozpatrywana przez kaliningradczyków wśród innych krajów⁵ jako ewentualny kraj emigracji (9%). Jednak nikt z ankietowanych nigdy nie próbował znaleźć pracy w województwie warmińsko-mazurskim, chociaż w przypadku akceptowalnych warunków rozważyłby taką opcję.

Respondenci zostali także zapytani, czy mogą liczyć na wsparcie lokalnej administracji w przypadku migracji. 75% odpowiedziało, że nie liczyłoby na pomoc, a 25% miało trudności z odpowiedzią, z czego można wywnioskować, że Rosjanie nie wierzą w możliwość realnej pomocy migrantom ze strony lokalnych administracji. Jednak 50% ankietowanych stwierdziło, że lokalne administracje powinny mieć jakieś programy pomocy migrantom.

Na pytanie, jakie działania mogłyby podjąć władze obwodu kaliningradzkiego w celu ograniczenia migracji, respondenci odpowiedzieli w następujący sposób: czynności zmierzające do zwiększenia liczby miejsc pracy (38%) oraz wzrostu wynagrodzeń (2,5%); organizacja szkoleń podnoszących kwalifikacje zawodowe – 18%; działania zmierzające do zwiększenia ilości mieszkań socjalnych – 23%; organizacja spotkań doradztwa zawodowego – 10%.

Jeśli chodzi o poczucie bezpieczeństwa Rosjan w miejscu zamieszkania, większość ankietowanych (70%) częściowo lub w pełni czuje się bezpiecznie. Tylko 13% ankietowanych stwierdziło, że nie mają poczucia bezpieczeństwa, „ponieważ organy ścigania działają wyłącznie w interesie władz”. Kolejne 17% respondentów odmówiło odpowiedzi na to pytanie. Ich zdaniem, władze powinny aktywniej angażować się w zapobieganie przestępczości nieletnich zarówno na poziomie szkoły, jak i w miejscu zamieszkania „trudnych” nastolatków.

W dalszym etapie prac badawczych, po omówieniu, zweryfikowaniu i zmodyfikowaniu narzędzi badawczych, zaplanowano przeprowadzenie badań głównych od października 2020 do października 2023 roku. Jednak na przebieg projektu istotny wpływ wywarła pandemia COVID-19. Pojawił się szereg trudności w jego realizacji. Brak możliwości przekraczania granicy polsko-rosyjskiej zmienił charakter prowadzonych badań i spotkań, które teraz odbywają on-line, co jest niezbyt skuteczne. Zamknięte granice, ograniczenia sanitarno-epidemiologiczne, niemożność bezpośrednich kontaktów między uczestnikami projektu, zmusiły do przesunięcia czasu badań głównych aż do całkowitego zniesienia ograniczeń zarówno w Rosji, jak i w krajach Unii Europejskiej, w tym w Polsce.

Podsumowanie

W erze globalizacji przez granice państw przepływa więcej idei, towarów i ludzi niż kiedykolwiek wcześniej w historii. W związku z tym spoteczeństwa, w których żyjemy,

⁵ Oprócz Polski, respondenci wskazywali w odpowiedziach takie kraje jak: Szwecja – 14%; Kanada – 9%; USA, Niemcy, Grecja oraz Francja – po 4,5%. Zostać w obwodzie kaliningradzkim stanowczo chce 14% respondentów, jeszcze 27% nie udzieliło żadnej odpowiedzi, a 9% powiedziało, że nigdy nie zastanawiali się nad kwestią wyjazdu.

ulegają ogromnym przeobrażeniom. Wiele społeczności po raz pierwszy różnicuje się etnicznie, a wieloetniczna struktura innych ulega modyfikacjom bądź utrwała się. „Ale czy to za sprawą nawiązywanych w wyniku globalnej migracji kontaktów osobistych, czy za pośrednictwem środków przekazu i Internetu, członkowie wszystkich społeczności mają dziś do czynienia z ludźmi, którzy myślą, wyglądają i żyją inaczej niż oni sami” (Giddens 2017: s. 668).

W administracji publicznej w przyszłości prawdopodobnie będą zachodzić zmiany. W dobie rozwoju cyfryzacji powstanie jeszcze szereg systemów, które zastąpią działania urzędników administracji publicznej. Jednak są sytuacje, których nie sposób zastąpić osiągnięciami techniki. Jest to ludzka „empatia”, która często ściera się z przepisami administracyjnymi. Działanie urzędników administracji publicznej, a szczególnie administracji lokalnej powinno uwzględniać stworzenie takich warunków, aby społeczność zamieszkująca „małą ojczyznę lokalną” czuła się bezpiecznie.

Podsumowując, należy powiedzieć, że zaprezentowany w niniejszym artykule materiał jest zaledwie zapowiedzią dużego przedsięwzięcia badawczego, skoncentrowanego wokół problematyki działań administracji publicznej, bezpieczeństwa społecznego oraz migracji regionalnej. Jednak wyniki uzyskane w badaniach pilotażowych już wskazują na skalę pewnych problemów, co z kolei wymaga modyfikacji celu i hipotezy projektu. Autorzy próbowali zwrócić uwagę na działania podejmowane przez administrację publiczną w zakresie wsparcia mieszkańców regionu przygranicza zamierzających podjąć migrację zarobkową. W toku dalszych badań zakres zostanie rozszerzony o wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców pogranicza polsko-rosyjskiego działań administracji publicznej w czasie pandemii COVID-19.

Dariusz Jurczak – doktor socjologii, zajmujący się problemami bezpieczeństwa pogranicza. Studia doktoranckie ukończył w 2003 roku na Uniwersytecie Wrocławskim, uzyskując stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Posiada publikacje międzynarodowe z dziedziny bezpieczeństwa pogranicza i administracji publicznej, wydane w języku polskim, angielskim i rosyjskim. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego – Oddział w Warszawie, Europejskiego Towarzystwa Ekologicznego – Oddział w Gorzowie Wielkopolskim, a także recenzentem wielu opracowań i ekspertyz naukowych. Aktualnie zatrudniony jest w Olsztyńskiej Szkole Wyższej w Olsztynie i w Filii Wydział Zamiejscowy OSW w Kętrzynie na stanowisku kierownika Katedry Administracji. W roku akademickim 2019–2020 został profesorem wizytującym w Kaliningradzkim Instytucie Zarządzania (Rosja).

Dariusz Jurczak – Ph.D., a sociologist dealing with border security problems. He completed his doctoral studies in 2003 at the University of Wrocław, obtaining the PhD degree in sociology. He has international publications about border security and Public Administration, published in Polish, English and Russian. He is a member of the Polish Sociological Association – branch in Warsaw, and the European Ecological Association – branch in Gorzów Wielkopolski. He is also a reviewer of many scientific publications and expertises. Currently he is employed at the Olsztyn Higher School (Olsztyn University) and at its branch in Kętrzyn as a head of the Department of Administration.

In the academic year 2019–2020 he was a Visiting Professor at the Higher School of Administration in Kaliningrad (Russia).

Anatolii Kibysh – doktor nauk pedagogicznych, od 2015 roku kieruje *Rosyjsko-Polskim Centrum Kultury, Nauki i Edukacji* przy Kaliningradzkiej Filii Państwowego Uniwersytetu SPGAU (Polessk, Rosja), gdzie obecnie pracuje na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Z pierwszego wykształcenia jest historykiem, obecnie zajmuje się pedagogicznymi aspektami problemów bezpieczeństwa oraz pedagogiką bezpieczeństwa. Stopień naukowy doktora nauk pedagogicznych uzyskał w 2005 roku na rosyjskim Uniwersytecie Państwowym Immanuela Kanta w Kaliningradzie. Aktywnie uczestniczy w pracach naukowo-badawczych, organizuje międzynarodowe konferencje naukowe, jest recenzentem rosyjskich i zagranicznych publikacji naukowych, autorem monografii, podręczników akademickich i ponad 70 artykułów naukowych, opublikowanych w różnych językach.

Anatolii Kibysh – Ph.D., since 2015 he has been a head of the *Russian-Polish Center for Culture, Science and Education* at the Kaliningrad branch of the State University SPGAU (Polessk, Russia), where he is currently employed as an Associate Professor. He is a historian by first education, but currently he deals with pedagogical aspects of border security problems, and pedagogy of security. He obtained his PhD degree in pedagogical sciences in 2005 at the Immanuel Kant Kaliningrad State University. He actively participates in research work, and organises international scientific conferences. He also is a reviewer of a number of Russian and foreign scientific publications, an author of monographs, academic textbooks and more than 70 scientific articles published in various languages.

➔ Bibliografia:

- BOĆ Jan (red.) (2004), *Administracja publiczna*, Wrocław: Kolonia Limited.
- FEHLER Włodzimierz (red.) (2010), *Bezpieczeństwo publiczne w przestrzeni miejskiej*, Warszawa.
- CHOJNACKI Włodzimierz (2011), *Bezpieczeństwo a nauka*, w: Bernard Wiśniewski (red.), *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Szczytno.
- DEMCHUK Natalia V. (2019), *Local community: interpretation of the concept*, „Bulletin of Maikop State Technological University”, issue 2(41), p. 111-121. DOI: 10.24411/2078-1024-2019-12012.
- GIDDENS Anthony (2017), *Socjologia*, Warszawa.
- JURCZAK Dariusz (2009), *Nielegalna migracja cudzoziemców na pograniczu polsko-niemieckim 1996–2000 (Studium socjologiczne)*, Olsztyn.
- JURCZAK Dariusz, KIBYSH Anatolii (2019), *Bezpieczeństwo kręgów społecznych środowiska lokalnego na pograniczu polsko-rosyjskim*, Kaliningrad
- KACZMARCZYK Paweł (2005), *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa.
- KAMIŃSKI Antoni Z. (2008), *Administracja publiczna we współczesnym państwie*, w: Jacek Czaputowicz (red.), *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, Warszawa.
- KHALIPOV Vyacheslav F., KHALIPOVA Elena V. (1996), *Vlast'. Politika. Gosudarstvennaâ sluzhba*. Slovar', Moskva.
- LALAK Danuta (red.) (2007), *Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Warszawa.

- LESIŃSKA Magdalena, OKÓLSKI Marek (red.) (2013), *Współczesne polskie migracje: strategie – skutki społeczne – reakcja państwa*, Warszawa.
- POPE Jeremiah (2000), *Confronting Corruption, The elements of a National Integrity System*, Transparency International.
- RYDLEWSKI Grzegorz (2009), *System administracji publicznej w państwach Unii Europejskiej*, Warszawa.
- PETERS B. Guy (1999), *Administracja publiczna w systemie politycznym*, tłum. K. Frieske, Warszawa.
- SKOLKO rossiiā uehalo zhit' za granitsu i skolko uezhaet kazhdyy god? (2019), <https://zen.yandex.ru/media/pronedra/skolko-rossiiā-uehalo-jit-za-granicu-i-skolko-uezjaet-kajdyi-god-5dd98bf60d13017d4ff7506f> (23.11.2019)
- STAROSTA Paweł (1995), *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź.
- ŚWIĄTKIEWICZ Grażyna (2002), *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa.
- SZACKA Barbara (2003), *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa.
- UZDIMAIEVA Natalia I. (2015), *Mestnye soobshchestva i ikh rol' v realizatsii prava na mestnoe samoupravlenie*, „Sovremennye problemy nauki i obrazovaniâ”, nr. 2 (2). <http://science-education.ru/ru/article/view?id=22862> (13.11.2015).
- WOŹNIAK Robert B. (2009), *U podstaw socjoglobalistyki. Koncepcje i zagrożenia*, Szczecin.
- ZIELIŃSKI Jacek (2018), *Bezpieczeństwo społeczne i jego ustrojowe uwarunkowania*, w: Natalia Frołowa, Mariusz Kubiak, Jacek Zieliński (red.), *Polska – Rosja. Dwa punkty widzenia na współczesny świat*, Warszawa – Moskwa.